

FINIITVERBIDE KÕRVUTIKASUTUS LASTE JA LASTELE SUUNATUD KÕNES EHK SÕÖ SÕÖ SÕÖ SUU TÜHJAKS

Reili Argus

Tallinna Ülikool

Kokkuvõte. Artiklis kirjeldatakse lapse ja tema vanema suulise argisuhtluse direktiivsetes lausungites kasutatavaid verbi finiiivormide kõrvutikasutusi ning selgitatakse nende rolli nii eesti suulise direktiivse argisuhtluse kui ka keeleomandamise perspektiivist. Verbi finiiivormi kõrvutikasutused on lapsele suunatud kõnes sagedased ja täiskasvanu kõne iga viies direktiivne lausung sisaldab rohkem kui kaht finiiivormi kõrvuti. Samas ei ole aga verbi kõrvutikasutused sagedased laste kõnes, kust võib leida vaid mõned üksikud näited. Vanema kõne verbi kõrvutikasutuste sageduse poolest vaatlusperioodi vältel ei muutu. Verbi finiiivormi kõrvutikasutused on analüüsis jagatud esmalt kaheks – sama ja eri verbi kõrvuti esinemised; eri verbi kõrvutikasutused omakorda kolmeks: esimese verbina liikumisverbi sisaldavateks ehk tüüpilisteks seriaalkonstruksioonideks, esimese verbina partiklilaadset verbivormi sisaldavateks ning sidesõnaga ühendatud verbi kõrvutikasutusteks. Kõige enam kasutasid vanemad seriaalkonstruksioone ja partiklilaadsete verbivormidega algavaid verbi kõrvutikasutusi, vähem leidis sama verbi korduseid. Lastele suunatud kõne verbi kõrvutikasutustel on mõned täiskasvanutele suunatud kõnest erinevad jooned, kõige enam on selliseid erijooni partiklilaadsete verbivormidega kõrvutikasutustel. Suhtluses on sellistel ühenditel käsu intensiivistamise roll, selle kõrval ka koostöö algatamise, lapse tegevuse pidurdamise, ergutamise, aga ka tegevuse muutmise roll.

Märksõnad: seriaalkonstruksioon, lapsele suunatud kõne, partiklistunud verbivorm, esimese keele omandamine

DOI: <https://doi.org/10.12697/jeful.2019.10.2.01>

1. Sissejuhatus: taust ja uurimuse eesmärgid

Koonilisust ehk põhimõtet, mille järgi rohkem vormi tähendab ühtlasi ka rohkem tähendust, on peetud üheks mis tahes kordustele omaseks jooneks (vt nt Haiman 1980). Seega peaks iga korratud keeleüksus olema üksikust erineva tähendusega. Lisaks tähenduse muutmisele on kordustel ka muid funktsioone, laste ja lastele suunatud kõnes näiteks keeleomandamist soodustav roll. Cameron-Faulkneri jt (2003) järgi on

keeleomandamine mingi oskuse õppimine ja see omakorda sõltub väga olulisel määral kordamisest. Vanem võib olulise sõna või fraasi kordamisega tõsta neid esile nii, et sellest oleks lapse varase grammatika ehitamisele kasu (Cameron-Faulkner jt 2003: 868). Korduseid leidub rohkesti nii laste kui ka vanemate kõnes.¹ Samuti on kordused omased suulisele keelele üldiselt (vt nt Tragel 2003). Lisaks on leitud, et sama keele kõnelejad kasutavad sama tüüpi korduseid (vt nt Stoll jt 2009), seega on kordustel kindlale keelele omaseid jooni.

Esmane pilk eesti lastekeelekorpusse materjalile² näitab, et ka eesti-keelses suulises kõnes on korduseid rohkesti: leidub nii kõnevoorude vahelisi korduseid, st et korratakse tervet eelkõneleja kõnevooru või osa sellest, kui ka ühe kõnevooru piiresse jäävaid korduseid. Ühe kõnevooru piires on lapsele suunatud kõnes korratavaks üksuseks enamasti finiiit-verb. Eesti keele finiiitverbide kõrvutikasutuse kohta ütleb Ilona Tragel, et selline verbide ühendamine on omane põhiliselt suulisele keelekasutusele ja on seotud igapäevaelus sagedaste situatsioonidega ning nende kaudu käskiva kõneviisiga (Tragel 2003: 921). Samas lisab Tragel, et vaatamata üsna mahukatele eesti kirjakeele korpusetele on finiiitverbide kõrvutikasutuse näiteid neis üsna vähe. Suulise kõne korpus on väike ning selles puuduvad selliste situatsioonide keelekasutuse näited, kus enam kui kaht verbi finiiitvormi kõrvuti tüüpiliselt kasutatakse. (Tragel 2003: 921) Eesti lastekeele alamkorpus pakub aga keelematerjali, mis on lindistatud just nimelt sellistes situatsioonides, kus direktiivsusel ehk väikelapse käitumise juhtimisel ja kontrollimisel on suur roll, ning seega leidub seal käskiva kõneviisi ja seal hulgas korduvate verbi finiiitvormidega näiteid oluliselt rohkem. Võrreldes vanemate laste ja nende vanemate dialooge (nt kuueaastaste laste ja nende vanemate kõne lindistused Kueti alamkorpuses) väiksemate lastega lindistatud dialoogidega Kapaneni ja Vija alamkorpuses on selgelt näha, et verbi finiiitvormide kõrvutikasutusi leidub suurematele lastele suunatud kõnes äärmiselt vähe (10,5 tunni kohta ainult kaks näidet). Loomulikult on vanemate lastega lindistatud dialoogides üldiseltki vähem direktiivseid kõneakte.

1 Sirli Zupping ja Maigi Vija (2015) „Kordused lapsekeeles ja sisendkeeles“. Ettekanne 14. rakenduslingvistika kevadkonverentsil 23.–24. aprillil 2015.

2 CHILDESi eesti lastekeele korpus aadressil
[<https://chilides.talkbank.org/browser/index.php?url=Other/Estonian/>](https://chilides.talkbank.org/browser/index.php?url=Other/Estonian/).

Artikli eesmärk ongi vaadelda direktiivsetes kõneaktides kasutatavaid verbi finiiitvormide kõrvutikasutusi ning selgitada nende rolli nii eesti suulise argisuhtluse, kitsamalt direktiivide, kui ka keeleomandamise perspektiivist.

Artiklis otsitakse vastuseid järgmistele uurimisküsimustele:

- 1) kas verbi finiiitvormi kõrvutikasutused on laste ja lastele suunatud kõnes sagedased;
- 2) kas tegemist on lapsekesksele argisituatsioonile üldiselt või ainult lapsele suunatud kõnele omase joonega;
- 3) kas verbi finiiitvormide kõrvutikasutus on omane ainult direktiivsetele kõneaktidele;
- 4) kuidas mõjutavad verbi finiiitvormi kõrvutikasutused laste direktiivsete kõneaktide arengut: kas vanema keelekasutuses on selles osas märgata lapse vanuse kasvades muutusi ning kas lapsed hakkavad arengu käigus kaht või enamast verbivormi kõrvuti rohkem kasutama ehk teisisõnu – milline on verbi finiiitvormide kõrvutikasutuse roll keeleomandamisel;
- 5) mis iseloomustab täpsemalt laste ja lastele suunatud kõne verbi finiiitvormide kõrvutikasutusi?

2. Keeleandmete ülevaade

Vaatluse all oli kokku 30,5 tundi keelematerjali: CHILDESi eesti keele korpuse Kapaneni alamkorpusest on kasutatud spontaanse kõne lindistusi lapse vanusest 1;3 kuni vanuseni 3;0 (11 lindistust, kokku 16,5 tundi) ning Vija alamkorpusest 14 lindistust lapse vanusest 1;8 kuni vanuseni 3;0 (kokku 14 tundi). Lindistused on tehtud igapäevastes situatsioonides ning lapsega rääkijaks on enamasti ema, mõnes lindistuses ka isa.

Lindistustest on välja korjatud kõik direktiivsed kõneaktid. Direktiivide määratlemisel lähtuti Tomasello (2010: 84) ja Mauri and Sansò (2011: 3) käsitlusest ning direktiivseks loeti kõik sellised kõneaktid, mille puhul oli kõneleja eesmärk panna kuulaja kõneleja soovi täitma, nt kas midagi tegema (käsud, palved, sh soovid, nagu *Tahan kommi!*) või vastupidi, mitte tegema (nt keelud, hoiatused, nagu *Ära mine!*, *Kui sa seal turnid, kukud alla.*). Direktiivsete kõneaktide määramisel võeti aluseks nii keelelised tunnused (nt imperatiivivormis verb) kui

ka situatsioon tervikuna (nt on direktiivsena käsitletud vanema kindlas kõneviisis lausungit *See taldrik jääb sinna!*, mille eesmärk on keelata lapsel taldrikut võtta). Verbi finiiitvormide kõrvutikasutuste analüüsimisel on materjalile lähenetud esmalt vormilisest küljest, st et kõikidest direktiivsetest lausungitest on välja korjatud kõik need, kus on rohkem kui üks finiiitne verbivorm järjest (ka need, kus kahe verbivormi vahel on sidesõna), hoolimata sellest, kas tegemist on sama või erineva verbi vormiga.

Materjali jaotumisest ja direktiivsete lausungite hulgast annavad ülevaate tabelid 1 ja 2.

Tabel 1. Kapaneni alamkorpuse (Martina, edaspidi MAR) keelematerjal (igast vanusest võeti analüüsimiseks üks 90-minutiline lindistus, laste puhul ei ole verbi kõrvutikasutustega lausungite osakaalu esitatud, kuna neid leidis laste kõnes liiga vähe)

Lapse vanus	Lapse kõne			Vanema kõne			
	Lausungite arv	Direktiivsete lausungite arv	Direktiivsete lausungite osakaal (%)	Lausungite arv	Direktiivsete lausungite arv	Direktiivsete lausungite osakaal (%)	Verbide kõrvuti-kasutusega lausungite osakaal direktiivsete lausungite hulgas absoluutarvudes ja protsentsides
1;3	416	7	1,7	443	37	8,4	3/8,1
1;5	456	14	3,1	471	41	8,7	5/12,2
1;6	240	5	2,1	242	30	12,4	6/20
1;9	334	10	0,3	409	38	9,3	10/26,3
1;10	378	12	3,2	454	57	12,6	10/17,5
1;11	312	33	10,6	444	49	11,0	11/22,4
2;1	400	34	8,5	388	87	22,4	25/28,7
2;3	184	15	8,2	257	44	17,1	8/18,2
2;4	154	14	9,1	189	33	17,5	4/12,1
2;7	280	28	10,0	246	45	18,3	6/13,3
3;0	279	16	5,7	268	68	25,4	17/25
Kokku	3433	188		3811	529		105

Tabel 2. Vija alamkorpuse (Andreas, edaspidi AND) keelematerjal (igast vanusest võeti analüüsimiseks üks 60-minutiline lindistus)

Lapse vanus	Lapse kõne			Vanema kõne			
	Lausungite arv	Direktiivsete lausungite arv	Direktiivsete lausungite osakaal (%)	Lausungite arv	Direktiivsete lausungite arv	Direktiivsete lausungite osakaal (%)	Verbi kõrvuti- kasutusega lausungite osakaal direktiivsete lausungite hulgas absoluutarvudes ja protsentides
1;7	431	13	3,0	522	42	8,1	8/19
1;8	347	0	0	325	67	20,6	10/14,9
1;9	224	24	10,7	257	44	17,1	3/6,8
1;10	224	17	7,6	323	63	19,5	9/14,3
1;11	114	10	8,8	132	22	16,7	2/9,1
2;0	484	53	11,0	454	113	28,9	25/22,1
2;1	306	31	10,1	283	64	22,6	2/3,1
2;3	179	45	25,2	127	38	28,3	1/2,6
2;4	307	44	14,3	433	36	8,3	5/13,9
2;5	140	22	15,7	118	25	21,2	4/16
2;6	348	45	12,9	221	34	15,4	4/11,8
2;7	387	114	29,5	280	24	8,6	5/20,8
2;8	257	45	17,5	191	30	15,7	3/10
3;0	516	79	15,3	454	55	12,1	7/12,7
Kokku	4264	542		657	657		88

Direktiivsete lausungite osakaal võib lindistusesti olla erinev, 8–28 protsendini (vt tabelid 1 ja 2), kuid lapsele suunatud kõnes on see üldjuhul suurem kui lapse enda kõnes (AND korpuses leitud näiteks dialoog, kus lapse kõne ei sisaldanud ühtki direktiivset kõneakti).

Martina ema kõne 529 direktiivsest lausungist sisaldas verbi kõrvutikasutusi 105 lausungit (20%) ehk umbkaudu igas viiendas lausungis oli mõni verbi finiiivormi kõrvutikasutus. Andrasele suunatud kõnes oli kokku 657 direktiivset lausungit, neist 88 (13%) sisaldas verbi finiiivormide kõrvutikasutust. Lapse enda 542 direktiivsest lausungist sisaldas verbide kõrvutikasutust 18 lausungit (3,5%). Kuigi Martina ema

direktiivsete lausungite hulgas oli verbi finiiitvormi kõrvutikasutusega lausungeid rohkem kui Andrease ema kõnes (vastavalt 88 ja 105), ei paista see aga mõjutavat laste kõnet: Martina kõnes leidis tunduvalt vähem verbi kõrvutikasutusega lausungeid (5) kui Andrease kõnes (18).

Seega võib öelda, et verbi finiiitvormi kõrvutikasutused on sagedased lapsele suunatud kõnes, aga mitte lapse enda kõnes. Üldjuhul on muidugi lapsele suunatud kõnes rohkem direktiive kui lapse kõnes, kuid näiteks Vija andmekogus ei ole see vahe lapse ja vanema kõne vahel kuigi suur, samas on aga verbi finiiitvormi kõrvutikasutuste hulga vahe väga suur.

Vaatlusaluse materjali mittedirektiivseid kõneakte ehk küsimusi ja väiteid iseloomustab pigem noomenite ja partiklite kordamine, finiiitverbi kõrvutikasutusi leidub väidetes ja küsimustes kogu materjali ulatuses ainult üksikuid. Seetõttu võib sarnaselt Ilona Trageliga (2003: 921) väita, et verbi finiiitvormi kõrvutikasutused on omased just direktiivsetele kontekstidele.

Kui vaadata tabelist 1 ja 2 verbi finiiitvormi kõrvutikasutuste osakaalu lapse eri vanuses lindistatud dialoogides, ei ilmne selget arengulist suundumust: nende osakaal vanema kõnes võib lindistusesti olla üksjagu erinev, kuid ei ole märgata, et see lapse vanuse kasvades tõuseks või langeks. Kuna laste kõnes on verbi finiiitvormide kõrvutikasutusi väga vähe, ei saa nende omandamiskäigust kuigivõrd rääkida. Seega ei paista verbi finiiitvormi kõrvutikasutustel olevat keeleomandamise seisukohast olulist otsust rolli, sest ei ole näha, et vanemad kasutaksid verbi finiiitvormi kõrvuti näiteks vaatlusperioodi algul rohkem ja selleks, et minneid verbe korrata ja sedakaudu lapsi neid verbe meelde jätma panna, ega ka seda, et tegemist oleks pigem keerukama vestlusstrateegiaga, mida vanemad hakkavad rohkem kasutama siis, kui lapsed vanemaks saavad.

3. Lapsevanemate direktiivsete lausungite verbi finiiitvormide kõrvutikasutused: liigid ja erijooned

Verbi finiiitvormide kõrvutikasutust sisaldavad direktiivid võib jagada esimesel tasandil kaheks: need ühendid, kus kordub sama verb (nt *istu istu nüüd ilusti*), ning need, kus on kõrvuti kaks eri verbi (nt *mine too taldrik*). Eri verbide kõrvutikasutus jaguneb omakorda

kolmeks: esimese verbina liikumisverbi sisaldavateks ehk tüüpilisteks seriaalkonstruksioonideks (nt *tule pane see siia*), esimese verbina partiklilaadset verbivormi sisaldavateks (*kuule vaata, kas sa saad äkki ise lahti*) ning sidesõnaga ühendatud verbi kõrvutikasutusteks (nt *hoia ja joo ilusti nüüd*).

3.1. Sama verbi samas vormis kordus

Sama verbi sama vormi kõrvutikasutused ehk süntaktilised kordused (termini kohta vt Keevallik 2010: 10) on materjali kõige puhtakujuisemad ehk ikoonilised reduplikatsioonid. Seda tüüpi kordused moodustavad lastele suunatud kõnes 13% (MAR korpuses) kuni 22% (AND korpuses) kõikidest verbi finiitvormi kordustest. Vanema lausungis kordub sama verb alati samas vormis. Seetõttu võib oletada, et kordusel on sõnavara omandamist toetav roll. Samas, kuigi korduvate verbide hulk on päris suur (materjalis on kokku 18 eri verbi, mida on samas vormis korratud), korratakse teistest sagedamini ainult kindlaid verbe, nt *sööma, ootama ja vaatama* (näited 1–3).

- (1) MAR (1;6)³
EMA: *söö söö kõht täis*.
- (2) MAR (1;5)
EMA: *oota oota emme võtab auto eest ära*
- (3) AND (1;7)
EMA: *vaata vaata, mis tädil käes on*

Materjalis leidub ka näiteid, kus sama verbi samas vormis korratakse kolm korda järjest (näited 4–6).

3 Lühendiga MAR on tähistatud CHILDESi eesti lastekeelekorpusse Kapaneni alamkorpuse vaatlusalust last Martinat, lühend AND tähistab Vija alamkorpuse vaatlusalust last Andreast. Sulgudes on antud lapse vanus aastates ja kuudes (dialoogi lindistamise ajal). Näited on esitatud sellisel kujul, nagu need korpuse transkribeerimises esinevad.

- (4) MAR (1;6)
(laps tahab kohupiima ja ema ei taha anda enne, kui lapsel suu tühjaks söödud)
EMA: *söö söö söö suu tühjaks ilusti*
- (5) MAR (1;5)
EMA: *oota oota oota nii palun, ota emme toob sulle*
- (6) AND (1;8)
EMA: *räägi vanaemale, mis sa lasteaias tegid*
AND: *hallo*
AND: *aia*
AND: *aia*
EMA: *ütle ütle ütle vanemale, mis sa seal lasteaias tegid*
AND: *mämm*

Verbi *ootama* kõrvutikasutusi vaadeldes on Keevallik (2010: 18) öelnud, et vorm *oota* on eesti keele ainus verbivorm, mille kordusel on tegevust pidurdav funktsioon ja mida võidakse korrata isegi kuni kaheksa korda järjest. Siinses materjalis partiklit *oota*⁴ (ega ka teisi verbivorme) üle kolme korra siiski ei korratud.

Mati Erelti (2008: 269–270) liigituse järgi võib sama verbi kordused tähenduselt liigitada aspektuaalseteks kordusteks ja need kannavad nii tegevuse korduvuse kui ka jätkuvuse tähendust. Kõikidest siinse materjali sama verbi kordustest ilmneb samuti aspektuaalne, täpsemalt jätkuva, nt *söö söö söö* ‘söö edasi’, *vaata vaata* ‘vaata veel’, ja isegi lõpetatuse suunas liikuva tegevuse tähendus, nt *söö söö söö suu tühjaks*. Näidetes 3 ja 6 kombineerub tegevuse jätkumise soov käsu intensiivistamisega: tegevus on mõlemal juhul juba alustatud ning kõneleja soovib, et laps kas keskenduks ehk vaataks tähelepanelikult või kindlasti ütleks midagi vanaemale. Leelo Keevalliku sõnul (2010: 10) kasutatakse finiiiverbi kordust ergutamiseks. Erinevalt Keevalliku (2010: 12) näidetest on aga siinses materjalis esinevad kordused kasutusel algatuskõnevoorudes, mitte vastustes ja tegevusele ergutamise tähendus on jätkuvuse suhtes tagaplaanil.

4 Partikliteks liigitamise kohta vt osa 3.2.

Vene keele direktiivide verbikorduste pragmaatilise rolli kohta on Israeli (1997: 607) väitnud, et kordused on kasutusel kahe kõneleja vahelise tugevama koostöö palve või lubadusena. Vaadeldes siinse materjali sama verbi samas vormis korduseid, paistab samuti, et tegemist on situatsioonidega, kus kaks kõnelejat tegutsevad ühiselt mingi eesmärgi nimel. On näha, et verbikorduste näol on tegemist tugevalt registriomase nähtusega. Distant kahe kõneleja vahel on väga väike: tegemist on ema või isa ja lapsega ning käsu saaja (laps) on kõneleja suhtes mõnevõrra madalamal ja abitumal positsioonil. Just niisugustes situatsioonides on sellise verbikorduse kasutus võimalik ja loomulik. Tasub mainimist, et ka Leelo Keevalliku (2010: 804–805) näidetes olid kõnelejateks ema ja tütar ehk kaks lähedast kõnelejat, kellest üks on hoolitseja ja teine hoolitsetava positsioonil.

3.2. Verbi seriaalkonstruksioonid

Umbes pooled mõlema vanema kõne finiiitverbide kõrvutikasutustest (47% AND korpuses ja 51% MAR korpuses) moodustavad üsna tüüpilised eesti keele seriaalkonstruksioonid, kus kõrvuti esineb kaks eri argumentstruktuuriga verbi, millest viimane määrab ühise argumentstruktuuri (mõiste kohta vt Tragel 2003: 920). Seriaalkonstruksioonis on esimesel kohal mõni nn suletud klassi verb, sageli liikumisverb, nt *minema*, *tulema*, *käima* (Tragel 2003: 920). Kui üldiselt võib seriaalkonstruksiooni esimeseks liikmeks olla üsna lai hulk verbe, nt *võtma*, *helistama*, *käima* jne, siis vaatlusaluses materjalis olid verbi seriaalkonstruksiooni esimeseks liikmeks vaid verbid *minema* ja *tulema* (näide 7 ja 8). Siinsete verbide erinevus võrreldes Trageli esitatutega tuleneb eelkõige pragmaatilistest teguritest ehk lapsekesksetest situatsioonidest: lapsele suunatud kõnes ei suunata last kellelegi helistama või kuskil käima, tegevus toimub pigem nüüd ja siin.

- (7) MAR (1;3)
EMA: *nii, mine pane see raamat tagasi riulisse*
- (8) MAR (1;10)
EMA: *tule istu siia vaiba peale.*

Ilona Trageli (2017: 176) andmetel on kõige sagedasem seriaalkonstruksiooni esimene liige verb *minema*. Siinses materjalis esinesid verbid *tulema* ja *minema* seriaalkonstruksiooni esimese liikmena suhteliselt võrdse sagedusega, verb *tulema* oli ainult pisut sagedasem (21 korral AND korpuses ja 31 korral MAR korpuses) kui *minema* (14 korral NAD korpuses ja 24 korda MAR korpuses). *Tulema*-verbi sage kasutus võib tuleneda lapsekesksest situatsioonist, kus tegevus toimub n-õ väiksemas ruumis, st et laps viibib vanema lähedal ja paljusid tegevusi teeb laps vanema füüsilise abiga.

Lapsekesksetes direktiivsetes situatsioonides on seriaalkonstruksioonides kasutusel esimese verbina seega põhiliselt suunda näitavad deiktilised verbid. Trageli (2017) väitel on seriaalkonstruksiooni esimene verb sageli grammatiseerunud, kuid liikumise tähendus võib sellel verbil siiski ka alles olla (vt Trageli 2017: 176). Siinse materjali direktiivsetes situatsioonides kasutatavaid seriaalkonstruksiooni esimesi liikmeid iseloomustabki esimese verbi säilinud liikumise tähendus: agent ehk käsu adressaat on tüüpiliselt selline, et ta saabki liikuda (vt näide 9) ja vanem seda liikumist direktiiviga ka eeldab.

(9) AND (2;0)

EMA: *tule remondi, muidu ma viin krivikeeraja ära.*

Tragel (2003) ei loe seriaalkonstruksiooniks samavormiliste verbide ühendeid, milles verbide vahel on sidend *ja* (nt *lähen ja söön*). Siinses materjalis *ja*-ga verbi kõrvutikasutusi ei leidu. Ühel korral on kaks verbi finiitvormi ühendatud sidendiga *siis* (näide 10). Seriaalkonstruksiooniks võiks aga pidada sedagi ühendit, sest ka siin on esimene verb liikumisverb ning argumentstruktuuri tingib selgelt teine, mitte esimene verb.

(10) MAR (3;0)

EMA: oi aga *mine siis tee see asi korda*

Seriaalkonstruksioonides teisel kohal esinevate verbide valik on aga lai (AND korpuses 17, MAR korpuses 25 eri verbi, neist 9 verbi on kahes korpuses samad) ning ülekaalukalt on mõlemale lapsele suunatud kõnes sagedasim teise koha verb *vaatama* (kokku 26 esinemiskorda, näide 11).

(11) AND (1;8)

EMA: *mine vaata, kus Andrease pliiaats on.*

Võrdluseks olgu lisatud, et ka Ilona Trageli (2017: 183) andmetel on verb *vaatama* üks sagedasemaid seriaalkonstruksiooni teise koha verbe. Erinevalt Trageli materjalist, kus sageli (ligi kuuendikus näidetest) esines seriaalkonstruksioon koos ajaargumendiga, ei ole siinses materjalis selliseid näiteid kuigi palju. Pigem võibki väita, et lapsekesksetele direktiivsetele lausungitele ei ole seriaalkonstruksiooni esinemine koos ajasõnadega omane. Kahes näites esinenud ajasõna *nüüd* (vt näide 12) viitab direktiivsete kõneaktide ja ka lapsekesksete situatsioonide olemuslikule olevikulisusele (tegevus toimub siin ja praegu).

(12) AND (2;0)

EMA: *lähme, lähme teeme nüüd su koogi valmis, lähme kööki*

Vaadeldes seriaalkonstruksioonide vormi, ilmneb, et suurem osa neist on direktiividele omaselt ainsuse imperatiivi vormis (näide 13).

(13) AND (1;11)

EMA: *mine mine vii see (.) see prügikotirull siis tagasi kööki*

Sageduselt teine kasutatud vorm on kindla kõneviisi mitmuse esimene pööre (näide 14).

(14) AND (1;7)

EMA: *lähme võtame vorsti.*

Mitmuse esimene pööre on samuti omane direktiivsele situatsioonile, tegemist on tüüpilise kaudse käsu väljendusega, mis mõjub pehmemalt kui otsene imperatiivvormis käsk ning sisaldab üleskutset (käsu referaat on käsu andja koos käsu saajaga, vt Argus, ilmumas). Ka mitmuse esimese pöörde vormis seriaalkonstruksioonid väljendavad tegevuse algatamise tähendust ja on suunatud ajalisel tulevikku. Kui vaatlusaluses materjalis oli mitmuse esimese pöörde vorm imperatiivvormi järel sageduselt teisel kohal, siis Ilona Trageli (2017: 180) andmetel on mitmuse esimese pöörde vorm seriaalkonstruksioonides sageduselt neljas. Selle sageduserinevuse põhjuseks võib olla jällegi lapsekeskne situatsioon, kus selleks, et laps midagi tegema panna, on tõhusam seda tegevust algatada koos. Kindla kõneviisi ainsuse teine pööre on aga Trageli (2017: 180) andmetel seriaalkonstruksioonides väga harv. Siinses materjalis on see ometi paari näitega esindatud (näide 15). Kindla kõneviisi ainsuse teises pöördes käsk on pragmaatilisel tegev,

kuigi vormilt kaudne käsk, mis on lapsele suunatud kõnele üldiselt üsna omane (Argus, ilmumas). Sellised käsud on iseloomulikud pigem sellisele situatsioonile, kus distants kahe kõneleja vahel on väike (nt pereliikmed) ja kus üks kõneleja on teisest madalamal positsioonil (nt laps vanemast).

(15) MAR (1;9)

EMA: *ma mõtlesin, et sa lähed paned omale hoopis soksid jalga.*

Materjalis leidus ka selliseid seriaalkonstruksioone, kus esimene verb oli imperatiivivormis ja teine kindla kõneviisi mitmuse esimeses pöördes. Trageli (2017: 171) definitsiooni järgi ei liigitu need tüüpilis- teks seriaalkonstruksioonideks, sest prototüüpse seriaalkonstruksiooni verbid käituvad klausis nagu üks öeldis (verbitarind tervikuna viitab ühele sündmusele, kuigi verbidel on erinev argumentstruktuur) ja vormiliselt on seriaalkonstruksiooni tunnuseks ühine subjekt. Näidetes 16, 17 ja 18 on aga esimese verbi subjekt käsu adressaat ja teise verbi subjekt käsu adressaat koos käsu andjaga.

(16) AND (1;10)

EMA: *tule otsime*

(17) MAR (3;0)

EMA: *näita vaatame, kas ma oskan aidata*

(18) MAR (1;9) (laps sahmerdab ja ema tahab, et ta rahulikult oleks, et saaks varruka ilusti sättida)

EMA: *oota paneme sul selle ilusti.*

Kirjeldatud verbi kõrvutikasutused esinevad situatsioonides, kus vanem taotleb enda ja lapse ehk siis kahe kõneleja vahelist tugevamat koostööd ning samas pehmen dab käsku nii, et kasutab seriaalkonstruksiooni esimese imperatiivivormis verbi järel mitmuse esimese isiku vormis verbi. Üldiselt aga paistab, et direktiivides esinevate seriaalkonstruksioonide rohkuse tingib vajadus käsku intensiivistada. Ka Ilona Trageli (2017: 180) väitel võib *mine* ja *tule* imperatiividega algavate seriaalkonstruksioonide rohkus olla seotud sellega, et keelekasutaja ei pea ilma nähtava grammatilise tunnusega käskiva kõneviisi vormi piisavalt tugevaks käsuks ja intensiivistab seda *mine* ja *tule* suunatähendustega.

3.3. Eri verbide kõrvutikasutus: partiklilaadne verbivorm esimese liikmena

Verbi finiiivormi kõrvutikasutused, kus esimeseks elemendiks on partiklistunud verbivorm (nt *kuule, näe, vaata*) moodustasid sama verbi kordustega võrreldes pisut suurema rühma, neid oli kõikidest verbi kõrvutikasutustest umbes viiendik.

Partikleid sisaldavaid lausungeid leidis vaadeldavas materjalis kokku 28. *Ota, vata, kule* on Tiit Hennoste (2000: 1800) sõnul tüüpilised suulise argikõne partiklid, mis paiknevad enamasti kõnevooru alguses ning kui *vaata* ja *kuule* on tähelepanu tõmbava funktsiooniga, siis partiklil *oota* on pigem tegevust pidurdav ülesanne. Vaatlusaluses materjalis leiduski kõige enam verbiga *oota* (*oota, ooda, ota, odot, oot*) algavaid verbikorduseid. Hennoste (2000: 1800) järgi on *ota*-ga algava kõnevooru sisuks enamasti kas meeldetuletus või küsimus, Keevalliku (2005: 632) sõnul on sellel partiklil tihti säilinud käimasolevat tegevust pidurdav funktsioon.

Lapsekeskseid dialooge ja direktiive vaadeldes paistab, et partikkel *oota* (vaadeldavas materjalis kõige sagedasem: seda esines 12 korda) meeldetuletuse ja küsimuse alguses ei asu, pigem on sel tegevuse edasilükkamise ehk ootamise tähendus ja partikli roll ongi enamasti lapse tegevust pidurdada (näide 19), alustada mingit uut tegevust (näide 20) või muuta tegevuse suunda (näited 21 ja 22).

(19) MAR (1;3)

EMA: *odot, ära pane kätt siia alla, sul on ilu*

(20) AND (2;6)

EMA: *oota vaatame, mis siin teises sahtlis on*

(21) MAR (1;10)

EMA: *kahe käega, oota tead, kui sa tooli peal püsti seisad väikse tooli*

(22) AND (1;10)

EMA: *näita oota ma vaatan xx⁵*

5 Sümboliga *xx* tähistatakse transkriptsioonis arusaamatut sõnapikkust üksust.

Partikliga *kuule/kule* algavaid verbivormide kõrvutikasutusi on materjalis vähe, kokku neli. Keevalliku (2005: 544) väitel alustab *kule* tegevusfraase, mis eeldavad kuulajalt pikemaajalist tähelepanu. Keevalliku näidetes on *kuule* alati kõnevooru alguses ja talle järgneb tavaliselt noomenifraas, siinses materjalis alustab *kuule/kule* aga kas kahe või enama partiklistunud verbivormi kõrvutikasutust (näide 23) või järgneb talle mõni teine verbi infiniitne vorm (näide 24) ja *kuule*-l on pigem tegevust ergutav roll.

(23) AND (1;9)

EMA: **kuule kuule näe**, ma näen küll, kus su pott on

(24) AND (2;6)

EMA: aga **kuule räägi** seda, kus me käisime hommikul

Vata on ebamäärase funktsiooniga partikkel, Hennoste (2000: 1801) väitel on selle partikli keskne roll alustada mingit seletavat lausungit. Leelo Keevalliku (2005: 638) sõnul on *vaata/vata* kasutusel siis, kui on metafoorselt võimalik midagi vaadata ja kui soovitakse kaasvestleja tähelepanu fookust juhtida. Selliseid partikliga *vaata* algavaid verbi infiniitvormi kõrvutikasutusi, kus verbivorm *vaata* on täiesti partiklistunud, materjalis ei leidu. Küll aga on kaks sellist näidet, kus *vaata* on mõnevõrra partiklistunud ja selle põhitähendus ehk vaatamine on tagaplaanil (näited 25 ja 26): esimeses näites on põhitgevus küll lugemine, kuid vaatamise tähendus lugemise eeldusena ometi olemas, teises näites on verb *vaatama* kasutusel proovimise tähenduses.

(25) MAR (2;3)

EMA: **vaata loe** edasi siis sa saad teada

(26) MAR (1;10)

EMA: **vaatame lõikame** lõikame sõrmeküüned ka

Samas on materjalis ka näiteid, kus *vaatama*-verb on kasutusel pigem põhitähenduses ehk vaatamise kontekstis ja kus vanem soovibki, et laps midagi vaataks (näide 27).

(27) AND (1;11) (vaadatakse pildiraamatut)

EMA: **vaatame loeme** kiisud üle

Puhtalt tähelepanu suunamise funktsioonis on kasutusel partikkel *näe* (näide 28).

(28) AND (2;3)

EMA: *näe tee käed ka puhtaks*

Vaadeldud direktiivide hulgas leidus näiteid, kus lausungit alustavale partiklile järgnes veel pärast liikumisverbi teine partikkel (näide 29).

(29) AND (1;10)

EMA: *nüüd sa saad natukene mängida, näe tule vaata, ma annan sulle*

Kokkuvõtlikult on partiklistunud verbivormidega algavatel verbi kõrvutikasutustel olenevalt verbist eri funktsioone: kui *oota* pidurdab lapse tegevust, siis *kuule* pigem ergutab tegevusele, *vaata* on aga kasutusel lapse tähelepanu millelegi juhtimiseks.

3.4. Sidesõnaga ühendatud verbi kõrvutikasutused

Sidesõnaga eraldatud infiniitsed verbivormid ehk tüüpilised rinnastatud verbid ei ole lastele suunatud direktiivides sagedased. Neid leidub ainult ühe vanema (MAR) kõnes ja sealgi kõigest kolm. Kahel juhul on tegemist küll rindlause sarnaste vastandava rinnastusega ühenditega (näited 30 ja 31), kuid tüüpilistest rinnastatud ühenditest eristab neid see, et ühendi esimest verbi võib pidada pigem partikliks. Mõlemal juhul on partiklistunud verbil tegevust pidurdav roll ning verbide kõrvutikasutus esineb situatsioonis, kus vanem soovib lapse tegevust teise suunda juhtida.

(30) MAR (2;3)

EMA: *oota aga istu siis ilusti tagasi natuke*

(31) MAR (2;1)

EMA: *tead aga vaatame siit, vaatame siit korra selle rasvapalli poole*

Tüüpilise ühendava rinnastuse näiteks oli materjalis ainult üks direktiivne lausung, kus eri verbide imperatiivivormid olid ühendatud sidesõnaga *ja* (näide 32).

(32) MAR (1;10)

EMA: *tule ilusti maha ja nüüd kahe käega oia ja joo*

4. Laste direktiivsete lausungite verbi finiiitvormide kõrvutikasutused

Vaadeldavate laste kõnes leidis kokku 17 sellist direktiivset lausungit, kus esines finiiitverbide kõrvutikasutust. Võib öelda, et mõlema lapse puhul leidis verbi finiiitvormi kõrvutikasutusega lausungeid sarnasel määral (Andreasel 13 ehk 2,4% kõikidest ja Martinal 4 ehk 2,1% kõikidest direktiivsetest lausungitest). Seega ei ole verbi finiiitvormide kõrvutikasutus laste kõnele kuigi iseloomulik. Laste päris esimestes dialoogides ei leidunud ühtki verbi finiiitvormi kõrvutikasutust. Andrease materjalist on näha, et verbi kõrvutikasutuste hulk hakkab suurenema pärast vanust 2;3.

Kui vaadata verbi kõrvutikasutuste eri tüüpe, on selgelt näha, et need erinevad täiskasvanu kõnes esinevatest. Kõige sagedamini (2/3 juhtudest Andrease kõnes) kordavad lapsed sama verbi (näited 33 ja 34).

(33) AND (3;0): *aita mind aita aita*

(34) MAR (2;4): *näitaa näitaa emme!*

Sellised kordused intensiivistavad käsku ning aspektuaalset, tegevuse jätkamise tähendust neist enamasti selgelt ei ilmne. Erinevalt täiskasvanust võib laps korrata sama verbi ka kolm korda järjest (näited 35–36).

(35) AND (1;9): *loe loe loe*

(36) MAR (1;11): *tahan, tahan, tahan baan [=banaani] süia saada saada kätte.*

Sarnaselt täiskasvanutega kasutavad ka lapsed selliseid verbi finiiitvormi kõrvutikasutusi, kus esimeseks liikmeks on partiklistunud verbivorm (näited 37–39), enamasti partikkel *vaata*. Selliseid näiteid leidub materjalis ainult kolm (näited 37–39).

(37) MAR (2;7): *näe vajuta siia kõhu peale, oota näe*

(38) AND (3;0): *vaata pane käsi siia peale, proovi, mis häält ta sellele teeb*

(39) AND (2;4): *vaata tule püsti*

Seriaalkonstruksioone leidub Andrease direktiivides ainult kaks, mõlema esimeseks verbiks on *tulema* (näited 40 ja 41).

(40) AND (3;0): *tule, lähme lähme*

(41) AND (3;0): *tule ole minu seljastaga* [= selja taga]

Ülejäänud direktiivide finiiitverbi kõrvutikasutused on sellised, kus laps kas kasutab verbi korrates teist vormi (näide 42) või kõrvuti kaht eri verbi (näide 43). Sellised verbide kõrvutikasutused on tõlgendatavad pigem eneseparandustena.

(42) MAR (2;1): *üapane* [=ära pane] *eipane neid sii* [=siia] *alla*

(43) AND (3;0) *maitse võta siit*

Kokkuvõtlikult nähtub, et lapsed kasutavad direktiivsetes lausungites kaht verbi kõrvuti harva ja enamasti käsu intensiivistamise eesmärgil.

5. Arutlus ja kokkuvõte

Materjal näitas, et verbi finiiitvormi kõrvutikasutused on lapsele suunatud direktiivses kõnes sagedased: täiskasvanu kõne ligikaudu iga viies direktiivne lausung sisaldab vähemalt kaht finiiitverbi kõrvuti. Samas ei ole aga verbi kõrvutikasutused sagedased laste kõnes, kust võib leida vaid mõned näited. Laste kõnes leiduvad verbi infiniitvormi kõrvutikasutused on pärit mitte lindistusperioodi algusest, vaid laste vanemast vanusest. See võib olla märk sellest, et laste kõnesse ilmuvadki finiiitverbi kõrvutikasutused vanemaks saades, nii et võimalik, et siinse analüüsi jaoks kasutatud lindistuste ajal olid lapsed lihtsalt liiga väiksed. Vanema kõne verbi kõrvutikasutuste hulga ja laadi poolest lapse vanuse kasvades ei muutu, seega ei saa öelda, et vanem oma keelt lapse arengule vastavaks kohandaks.

Lastele suunatud kõne direktiivides esinevad verbi kõrvutikasutused on täiskasvanute suulises kõnes esinevatest sarnastest konstruktsioonidest mõneti erinevad. Kui sama verbi kordused on täiskasvanute keeles kasutusel vastuskõnevoorudes ja nende funktsioon on ergutada kaas-kõnelejat, siis lapsele suunatud kõnes esinevad sarnased verbikordused

algatuskõnevoorudes ja väljendavad pigem tegevuse jätkamise soovi. Need verbi kõrvutikasutused, mille esimeseks liikmeks on partiklistunud verbivorm, on samuti kasutusel täiskasvanule suunatud kõnest mõneti erinevas funktsioonis. Näiteks ei kasuta vanem partiklit *oot* mitte meeldetuletuseks ega küsimiseks, vaid ainult lapse tegevuse pidurdamiseks, partiklit *kuule* mitte niivõrd tähelepanu tõmbamiseks, kuivõrd tegevuse ergutamiseks, partiklit *vaata* mitte selgituste alguses, vaid lapse tähelepanu juhtimiseks. Ka erinevad partiklistunud verbivorme sisaldavad lausungid oma ehituse poolest täiskasvanutele suunatud kõne omadest: näiteks ei järgne partiklile *kuule* lapsele suunatud kõnes mitte nimisõnafraas, vaid teine verb; partikkel *vaata* ei esine mitte koos aja-argumendiga, vaid ilma selleta. Lisaks leidub lapsele suunatud kõne verbi kõrvutikasutuste hulgas vormilt tavapäratumaid kombinatsioone, nt seriaalkonstruksiooni esimene verb ainsuse imperatiivis ja teine verb indikatiivi mitmuse esimeses pöördes.

Üldiselt paistab finiiitverbi kõrvutikasutustel olevat käsu intensiivistamise rolli kõrval koostöö algatamise, lapse tegevuse pidurdamise, ergutamise, aga ka tegevuse või selle suuna muutmise roll. Teisisõnu: rohkem kui kaht verbi finiiitvormi kõrvuti kasutab vanem lapse käitumise ja tegevuse suunamiseks ja kontrollimiseks. Kindlasti võib aga kirjeldatud verbi kõrvutikasutusi pidada registriomasteks keelenähteks: need on kasutusel direktiivides, lapsekesksetes situatsioonides, kus kõnelejatevaheline distants on väike ja üks kõneleja on teise suhtes kõrgemal (suunaval, hoolitseval) positsioonil. Päris puhtalt ainult lapsekesksele situatsioonile on omased mõned finiiitverbi kõrvutikasutused, nt seriaalkonstruksioonid, kus esimene verb on ainsuse imperatiivis ja teine indikatiivi mitmuse esimeses pöördes. Võib aga väita ka seda, et lapsekesksele direktiivsele situatsioonile on üldiselt omane kõikide eelkirjeldatud verbi kõrvutikasutuste sage (koos)kasutus.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et direktiivsete kõneaktide verbi finiiitvormide kõrvutikasutuste analüüs ei ütle kuigi palju keeleomandamise kui protsessi kohta. See, et vanema kõnes esinevad verbi finiiitvormide kõrvutikasutused ei peegeldu otse laste kõnes, näitab, et kasutus põhiste lähenemiste keskmes olev keeleomandamist kõige enam mõjutav faktor nagu mingite keele-elementide sagedus ei pruugi mitte igas kontekstis ja alati olla omandamise otsene mõjutaja. Seega – esimest keelt omandav laps ei hakka kasutama kõiki konstruksioone, mida talle suunatud

kõnes pakutakse, vaid valib keelevahendeid, mida tal endal konkreetsetes situatsioonides vaja on. Kuna lapsekesksetes situatsioonides on direktiivsem pool kahtlemata lapsevanem ja lapsel on enamasti käsu täitja roll, ei ole tal ka lapsele suunatud käskudele omaseid vahendeid vaja.

Address:

Reili Argus

Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut

Narva mnt 25

10120 Tallinn

E-post: reili.argus@tlu.ee

Kirjandus

- Argus, Reili (ilmumas) „Acquisition of requests in Estonian“. In Stephany, Ursula; Akku-Koç, Ayhan, eds. *Development of modality in first language acquisition: a cross-linguistic perspective*. Berlin: de Gruyter.
- Cameron-Faulkner, Thea, Elena Lieven, and Michael Tomasello (2003) „A construction based analysis of child directed speech“. *Cognitive Science* 27, 843–873. https://doi.org/10.1207/s15516709cog2706_2
- Erelt, Mati (2008) „Intensifying reduplication in Estonian“. *Linguistica Uralica* 44, 268–277. <https://doi.org/10.3176/lu.2008.4.02>
- Haiman, John (1980) „The iconicity of grammar: isomorphism and motivation“. *Language* 56, 3, 515–540. <https://doi.org/10.2307/414448>
- Hennoste, Tiit (2000) „Sissejuhatus suulisesse eesti keelde“. *Akadeemia* 8, 1773–1806.
- Israeli, Alina (1997) „Syntactic reduplication in Russian: a cooperative principle device in dialogues“. *Journal of Pragmatics* 27, 5, 587–609. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(96\)00028-8](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(96)00028-8)
- Keevallik, Leelo (2005) „Suhtluskeele uurimine partiklistunud verbivormide näitel“. *Keel ja Kirjandus* 7–8, 535–548, 630–642.
- Keevallik, Leelo (2010) „Social action of syntactic reduplication“. *Journal of Pragmatics* 42, 3, 800–824. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2009.08.006>
- Mauri, Caterina and Andrea Sansò (2011) „How directive constructions emerge. Grammaticalization, constructionalization, co-optation“. *Journal of Pragmatics* 43, 3489–3521. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2011.08.001>
- Stoll, Sabine, Kristen Abbott-Smith, and Elena Lieven (2009) „Lexically restricted utterances in Russian, German, and English child-directed speech“. *Cognitive Science* 33, 75–103. <https://doi.org/10.1111/j.1551-6709.2008.01004.x>
- Tomasello, Michael (2010) *Origins of human communication*. Cambridge, MA: MIT Press.

Tragel, Ilona (2003) „Eesti keele seriaalkonstruksioonist“. *Keel ja Kirjandus* 12, 919–934.

Tragel, Ilona (2017) „Serial verb constructions in Estonian“. In Brian Nolan and Elke Diedrichsen, eds. *Argument realisation in complex predicates and complex events: verb-verb constructions at the syntax-semantic interface*, 169–189. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/slcs.180.06tra>

Abstract. Reili Argus: The co-occurrences of verb finite forms used by children and their caregivers. The article describes the co-occurrences of verb finite forms used by children and their caregivers in directive speech acts of spontaneous everyday speech. The role of co-occurrences of verbs have been described from the perspective of Estonian everyday directive communication and from the perspective of first language acquisition. The co-occurrences of finite verbs are frequent in child directed speech and almost every fifth directive utterance consists of co-occurrence of verb finite forms. These kinds of co-occurrences are not characteristic to children’s speech and only a couple of examples can be found from their data. The frequency of verb co-occurrences does not change during the observation period, so, the clear fine-tuning effect of the child directed speech was not observed in the analyzed data. All instances of verb co-occurrences have been divided into two sub-classes – the repetitions of the same lemma and co-occurrences of different lemmas, last sub-class consists of constructions where the first verb denotes movement, that is typical serial constructions; constructions where the first verb was a particle-like verb form; and constructions with conjunctions. The most frequent type of verb co-occurrences in child directed speech were typical serial constructions and constructions where the first constituent was particle-like verb form, repetitions of same lemma were not so frequent. The co-occurrences of verb finite forms used in child directed speech had some features which are not characteristic to adult directed speech, such different features were registered mostly in constructions with particle-like verb forms. In adult-child interaction, verb co-occurrences have mostly been used for intensifying the command, but also for initiating cooperation, stopping, stimulating, and modifying the child’s activities.

Keywords: serial construction, child directed speech, particlised verb form, first language acquisition